

Varga Jenő: Az imperializmus gazdasági bírálata

nek a tanulmányunk célja: megvizsgálni, hogy az áru- és tőkevitelnek milyen jelentősége van a kapitalista államok egész gazdasági életében! Az emberek túlnyomó többsége bizonyára azon a nézeten van, hogy ez a lehető legfőlösegebb munka, amibe valaki belefoghat. Hisz évtizedek óta ezer és ezer könyv hirdeti az árukivitel és tőkeexport nélkülözhetetlenségét a modern kapitalizmus számára. Az Európát lenyűgöző fegyverkezést mindenütt azzal indokolták meg, hogy az illető állam világgazdasági érvényesülése miatt nélkülözhetetlen. A modern diplomácia teljesen átalakult a finánc-tőke érdekképviselővé. Minden hónapban pontosan megjelennek a külkereskedelmi forgalomról beszámoló statisztikák. Tudós közgazdászok és politikusok minden kis eltolódást megfigyelnek, okait kikutatják és megkongatják a vészharangot, ha valamely állam külkereskedelme egy fél százalékkal emelkedik a többi rovására! A mai világháborúnak is legfőbb okát a német-angol vetélkedésben a világpiaci érvényesülésért látja mindenki! Uszító konzervatívok, mint Rewentlow, ebben a tekintetben teljesen egy véleményen vannak a szociáldemokrata írók többségével. Hogy csak egy példát hozzak föl a számtalan közül, August Winnig, a német építőmunkások egyik vezetője a következőt írja:

„Az imperializmus ... a közgazdaság túlterjedése a nemzeti határon ... történelmi kategória, mint a feudalizmus, a manufaktúra, a korai kapitalizmus volt. A szocialistáknak nem lehet céljuk feltartóztatni egy olyan fejlődést, amelyről föltesszük, hogy a szocializmushoz kell vezetnie, hogy annak szükségszerű megelőzője. Csak utópisták hagyhatják figyelmen kívül ezeket az összefüggéseket.”*

* August Winnig: *Der Krieg und die gewerkschaftliche Internationale. Sozialistische Monatshefte*, XXI. évf. I. 14.

Ez az a gondolatmenet, amelynek alapján a német munkásság vezetői a hadihitelek megszavazásával a maguk ügyének vallották a most folyó világháborút. Mert ha az imperializmus szükségszerű következménye a modern kapitalizmusnak, szükségszerű megelőzője a szocializmusnak, úgy utópizmus ellene küzdeni, úgy vállalni kell azt minden következményével, tehát a most dúló világháborúval együtt! Annál is inkább, mert hiszen nyilvánvalónak látszik, hogy az európai ipari munkásságra a legborzasztóbb válság, sohasem látott munkanélküliség, nyomor és szenvedés hárulna, ha Európa megszűnnék a világ ipari műhelye lenni. A német irodalomban a legsötétebb színekkel festi az európai munkásságot az idegen világrészek ipari önállósulása révén fenyegető veszedelmet a német szocialista pártból éppen gyarmatpolitikai nézetei miatt kizárt Hildebrand.* Ilyen körülmények közt szinte oktalan merészségnek látszik még csak föl is vetni azt a kérdést, vajjon szükségszerű-e az imperializmus és helyes-e az a gazdaságpolitika, amelyet ma minden európai nagyhatalom követ és amelyet Renner a következőkép határoz meg: „Kartellvámok a belföldön: erőltetett árukivitel külföldre, hazai tőke elhelyezése külföldön és erős fegyverkezés tengeren és szárazföldön ezeknek a külföldön elhelyezett tőkéknek a védelmére”. (Anglia annyiban kivétel, hogy ott nincsenek ipari védővámok.)**

Szemben ezzel az általánosan elterjedt és elfogadott tétellel, hogy az imperialista gazdaságpolitika ebben az értelemben szükségszerű velejárója a kapitalizmus legújabb fejlődésének, tanulmányunk folyamán arra a végeredményre jutottunk, hogy

az imperializmus nem jelent szükségszerű fejlődési fokozatot a kapitalizmus fejlődésében.

Mielőtt e tételünk bizonyításához fognánk, némileg meg kell világítanunk a szükségszerűség fogalmának itt használt értelmét. Ha azt mondjuk, hogy az imperializmus nem szükségszerű fejlődési fok, természetesen nem azt értjük alatta, hogy ismeretelméleti szempontból nem szükségszerű, tehát előzményeiből nem szükségszerűen következik; mint minden esemény, az imperializmus is ilyen értelemben persze szükségszerű. De nem szükségszerű a szükségszerűségnek szociológiai értelmében. Nem szükségszerű abban az értelemben, mintha imperializmus nélkül a modern kapitalizmust, illetve Európa imperialista álla-

* Georg- Hildebrand: *Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus*. Jena, Fischer 1902.

** Karl Renner: *Sozialistischer Imperialismus oder internationaler Sozialismus. Kampf*, 1915, 111. lap.

mainak lakosságát súlyos gazdasági károsodás vagy éppen a megélhetés lehetetlensége fenyegetné. Az a tény, hogy a közvélemény ma szinte egyhangúlag ezt a nézetet vallja, nem kell hogy megtévesszen bennünket. Ha Marx *Kapital*-ját olvasgatjuk, a gyönyörű példák végtelen sorát találjuk, miként harcolt az egész angol tőkésosztály körömszakadtig a kizsákmányolás időbeli korlátozása, a munkaidő törvényes megrövidítése ellen; hogyan fejtette ki Senior a tőkés általános helyeslése mellett, hogy a munkás 11 órán át csak a tőkés kiadásait és saját munkabérét termeli meg és csak a tizenkettedik órában végzett munkájával termeli meg a tőkés profitját: tehát a munkaidő megrövidítése a kapitalizmus végromlását jelenti. Ma már tudjuk, hogy a munkaidő törvényes szabályozása egyáltalán nem okozott a kapitalizmus gazdasági rendjében kárt: ellenkezőleg, a munkaidő megrövidítése a munkateljesítmény oly növekedését idézte elő, hogy a munkabéreköltség semmivel se emelkedett. Viszont a rövidebb munkaidővel együttjárom nagyobb munkaintenzitás azt eredményezte, hogy ugyanavval a berendezéssel, ugyanannyi hajtóerővel, világítással, amortizációval, általános költséggel bizonyos idő lefolyása alatt több árút lehetett termelni, úgy hogy az összes termelési költség a munkaidőkorlátozás által nem hogy emelkedett volna, hanem csökkent. A legmodernebb üzemszervezeti rendszer, a taylorizmus, éppen ezen a megismerésen épül föl. Vagyis a munkaidő törvényes korlátozása, amelytől az egész tőkésosztály a kapitalizmus bukását várta, éppen ennek az ellenkezőjét eredményezte. Ezért most sem szabad az imperializmus állítólagos nélkülözhetetlenségéből annak szükségszerűségére következtetni.

De nem szükségszerű az imperializmus a gazdasági szükségszerűségnek ama fogalma szerint sem, amelyet a tudományos szocializmus szokott alkalmazni, hogy az imperializmus azért volna szükségszerű, mert a termelőerők fejlődését, a közgazdasági életnek magasabb fokra való emelkedését jelentené. Tanulmányunk során bizonyítani fogjuk, hogy az imperializmussal együttjárom, annak lényeges alkatrészét képező tőkeexport éppen ellenkezőleg a termelőerők fejlődésének meglassulását idézi elő. Az imperializmus nem szükségszerű voltát részleteiben a következő tétélekkel akarjuk bizonyítani:

1. Az árúexport fontossága a gazdasági életben sokkal kisebb, mint ezt általában hiszik és jelentősége az utóbbi évtizedekben nem mutat emelkedő irányzatot.

2. Az árúexporthoz nem szükséges a fegyveres imperializmus.
3. A fegyverkezés költségei felülmúlják a kivitel tiszta hasznát.
4. A tőkeexport fontossága szintén sokkal kisebb, mint ezt általában hiszik.

5. A tőkeexportból és így az egész imperialista gazdasági politikából csak a finánciókének van haszna, ellenben az egyes imperialista államok egész közgazdaságának fejlődésére károsan hat.

Tételeink bizonyítására első sorban annak az államnak statisztikai adatait használjuk föl, amelynek külkereskedelmi forgalma az utolsó évtizedekben a legrohamosabban növekedett, amelynek sajtója és politikai irodalma a legerősebben hangsúlyozta az imperialista külpolitika nélkülözhetetlenségét: a Német birodalom adatait. A vizsgálat exaktségát nagyon emelte volna, ha az Unió adatait dolgoztuk volna föl, mivel ott van termelési statisztika (a népszámlálás keretében); viszont ha az Unió adatait dolgozzuk föl, feladatunkat túlságos könnyűre szabtuk volna, mert az Unió árú-kivitele területének nagy kiterjedése és a belső árúcsereinek ebből származó nagy aránya miatt lakosságának számához képest igen csekély. (A kivitel 1910-ben mindössze 78 márka fejenkint.) Viszont nem lett volna helyes a másik nagy imperialista állam, Anglia adatait sem irányadóul elfogadni. Anglia gyarmataival igen szoros gazdasági kapcsolatban áll: az angol települő gyarmatok (Kanada, Ausztrália) voltaképp csak Angliának tengerentúli részei és a velük lebonyolított forgalom az imperializmus itt tárgyalt szempontjai szerint nem tekinthető igazi külkereskedelmi forgalomnak. Ezért csak kivételesen fogunk angol adatokat fölhasználni, bizonyításunk főanyagát a Német birodalom adataiból vesszük.

I. Az árúexport jelentősége a Német birodalom gazdasági életében fölötté csekély.

A Német birodalom kivitele 1913-ban 10,096 milliárd M volt. Aki ezt az óriási számot olvassa, első pillanatban nagyon kételkedni fog előbbi tételünk igazában. De vizsgáljuk meg, mi történék a német közgazdasággal, ha ezt az egész 10 milliárdnyi kivitelt teljesen elvágnák, úgy hogy külföldre semmit nem lehetne kivinni. Vizsgálván a kivitel összetételét, azt látjuk, hogy a 10 milliárd kivitelből volt*:

	Millió M
Nyersanyag	1518
Élelmiszer	1036
Összesen	2554

Ezt a 2554 milliót nyugodtan levonhatjuk a kivitel megszűnése folytán veszendőbe menő összegből, mert Németországnak úgy élelmi-

* Az adatok a *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich* 1914. évfolyamából valók, 181. lap.

szerekből, mint ipari nyersanyagokból jelentékeny behozatali többlet van. Nem vinnék tehát ki ezeket az anyagokat, hanem vagy a belföldön használnák fel, vagy a külföldi behozatalt pótolnák vele. Ily módon csak kevés kereskedelmi haszon veszne el: a német közgazdaság vesztesége a kivitel szünetelése folytán így 7446 millió M-ra redukálódna.* Tegyük fel azonban, hogy az eddig kivitelre került nyersanyagok egy harmadrészét nem lehet a belföldön felhasználni és így vonjunk le csak kerek 2 milliárdot: maradna a kivitel megszűnése folytán beálló veszteség kerek 8 milliárd M.

Ha megnézzük Németország behozatali statisztikáját, azt látjuk, hogy Németország behozatala 1913-ban**:

	Millió M
Félig kész áru	1239
Kész áru	1479
Összesen	2718

Azt hiszem, semmi kétség sincs az iránt, hogy ha Németország kivitelét elvágják, Németország nem hozna be tovább félig vagy teljesen kész iparcikkeket, hanem azokat maga termelné meg a bel-

* Hogy az élelmiszer- és nyersanyagkivitelt jogunk van levonni a kivitelből, mert az illető anyagokból behozatali többlet van, avagy termelésükről könnyen át lehet térni belföldön felhasználható rokon anyagok termelésére, a következő adatok bizonyítják:

Németország kivitele 1913-ban	Millió M
<i>Kőszén</i>	516
<i>Cukor</i>	265
<i>Prémek nyersen</i>	225
<i>Búza, rozs, zab</i>	314
<i>Búza-, rozsliszt, árpa-, zabkása</i>	148
<i>Marhabőr nyers</i>	81
<i>Nyers gyapot</i>	56
<i>Nyers gyapjú és állati szőr</i>	97
<i>Olajpogácsa, növényzsír</i>	90
<i>Kender, len, jutta nyers</i>	35
<i>Nyers kaucsuk és hulladék</i>	28
	1855

Ez a néhány tétel adja az élelmiszer- és nyersanyagkivitel 70%-át ezek közül a dült betűkkel szedettekbe behozatali többlet van. a cukorkivitel elmaradásával az élelmiszertermelést lehetne a belföldön fokozni; a szénből is 288 millió M behozatal van. (*Siat. Jahrbuch* 1914, több helyén főleg 252. lap.)

** U. o. 181. lap.

földön.* A 8 milliárdnyi kivitelből közvetlenül 27 milliárdot pótolna az eddig külföldön termelt iparcikkek belföldi termelése. Ilyenformán Németország tiszta bevétel-vesztesége már csak 6,3 milliárd márkára rúgna.

Ez még mindig tekintélyes összeg, de korántsem döntő fontosságú a Német birodalom gazdasági életében. Ez az 6,3 milliárd ugyanis nem tiszta veszteséget jelent a német közgazdaságra, mert hiszen ez az összeg nem tiszta bevétel. Ebben benne foglaltatik

* Mi se jellemzőbb a legmodernebb államok árúcserejére, mint hogy iparcikkeket cserélnek iparcikkekért és pedig gyakran egészen hasonló, egymástól alig különböző ipari termékeket. Ebből a szempontból különösen érdekes Európa két leghaladottabb államának, Angliának és Németországnak árúcsereje. Németország eladott Angliának 1913-ban 792 millió M értékű kész árút, ellenben 246 millióért vásárolt tőle.

Németország behozatala Angliából	Millió M	Németország kivitele Angliába	Millió M
Gyapotfonál	91	Selyemszövet	37
Gyapjúfonál	83	Gyapotfonál	12
Gyapotszövet (kammzug)	82	Gyapotkeztyű, tricot stb.	28
Gyapjú ruhaszövet	22	Gyapot alsóruha	17
Gyapotszövet	14	Gyapjú ruhaszövet	30
	292	Gyapotszövet színes	18
			142
Vas tengeri hajók	22	Sín stb.	44
Gépek	21	Gépek	32
Pléh	13	Pléh	18
		Rúd- és formavas	20
		Elektromosipar	26

Látjuk, hogy ugyanazon megjelölésű árúk szerepelnek úgy a behozatalnál, mint a kivitelnél, ami szinte gazdasági lehetetlenségnek látszik. Némi különbség persze van az árúk közt. Az Angliából behozott fonal majdnem kizárólag 47-es számnál finomabb fonal, amit Németországban nem gyártanak; a gépek bizonyára olyan fajták, amelyeket eddig Németországban nem gyártanak, Anglia igen vékonyra hengerelt dobozpléhet (*Weissblech*) hoz be, míg Németország közönséges pléhet (*Schwarzblech*) visz ki oda. Hasonló apró különbségek forognak fenn a gyapotárúk kicserélésénél is. Históriai avagy speciális telephelykülönbözőségek miatt manapság egy vagy más igen hasonló ipari cikket Angliában vagy Németországban annyival olcsóbban lehet termelni, hogy a csekély szállítási költség mellett a másik állam hasonló termékével versenyezni lehet. De természetes, hogy mindezeket az iparcikkeket —valamivel drágábban— Németország maga is képes volna megtermelni, ha a kivitelnek általunk föltételezett teljes megszűnése bekövetkeznék. (Az adatokat lásd: Gustav Stolper: *Studien zur künftigen Wirtschaftspolitik der Monarchie. Oesterreichischer Volkswirt*, 1915 dec. 25.)

külföldön bevásárolt nyersanyagok ára*, valamint olyan nyersanyagoké is, amelyeket a belföldön föl lehet használni. Tegyük föl hogy az elmaradó 63 milliárd M tiszta iparcikk-kivitelnek a fele. tiszta haszon, munkabér, profit, földjáraadék volna, a másik fele pedig külföldi nyersanyagokból és a belföldön hasznosítható belföldi nyersanyagokból állna: ez esetben a német közgazdaság tiszta vesztesége a kivitel teljes elvágása folytán mindössze évi 3,15 milliárd márka lenne. Ez még mindig igen tekintélyes összeg, de a Német birodalom összes jövedelméhez képest már nagyon kicsi.

A Német birodalom lakosságának évi tiszta jövedelmét Helfferich 40 milliárd márkára becsüli: a kivitel teljes elvágása folytán beálló 3,15 milliárd kár tehát az egész birodalom nemzeti jövedelmének csak 7,9%-át teszi. Ez a szám mutatja, hogy a kivitel teljes megszűnése egyáltalán nem jelentene katasztrófát a Német birodalom gazdasági életére. Hisz egyetlen rosszabb termés ugyanannyi kárt okoz a német közgazdaságnak, mint az egész kivitel megszűnése.**

A kivitel teljes megszűnéséből származó kár kis jelentősége akkor is kitűnik, ha nem az egész német nemzeti jövedelemhez, hanem a keresők jövedelméhez hasonlítjuk. A Német birodalomban volt az 1907. évi foglalkozási statisztika adatai szerint 26,176.168 kereső. Mivel a keresők száma 1895-től 1907-ig 20 millióról 26-ra

* Németország kivitt külföldi nyersanyagokból készült ipari termékeket:

	Millió M
Nyers selyem, selyemhulladék, szövet, keztyű stb. selyemből	240
vagy selyemkeverékből	271
Gyapjúárúk	446
Gyapotárúk	132
Ruhaneműek	229
Bőr és bőrárúk	91
Gyapjúfonal	61
Gyapotfonal	57
Kaucsukárúk	28
Kaucsuk stb.	28
	<hr/>
	1555

Természetes, hogy az egyéb árúk közt is igen sok a külföldi anyagból készült alkatrész. Lásd *Stat. Jahrb.* 252. lap.

** Németországban 1913-ban 15 millió ha. volt rozssal, búzával, árpával és zabbal bevetve; ha a termés hektáronként 3 métermázsával lett volna kisebb — vagyis csak akkora lett volna, mint az előző 1903 — 1912. évtized atlagá — ez 45 millió q kisebb termést jelentett volna majdnem azonos költség mellett: a Német birodalom vesztesége pusztán ennél a négy gabonafélénél fölülmulta volna a másfél milliárd márkát. Ha az egyéb mezőgazdasági termékeknél is hasonló arányú, tehát nem nagy csökkenést teszünk fel, úgy a károsodás busásan fölrne az egész kivitel megszűnéséből származó kárral. (Adatok *Stat. Jahrb.* 44. lap.)

szaporodott, a keresők számát 1913-ban bátran 29,3 millióra tehetjük. Ha a föltételezett 3,15 milliárd M évi tiszta veszteséget fölosztjuk a 29,3 millió kereső közt, azt találjuk, hogy átlag 107 M, havi 9 M veszteség jut minden egyes keresőre: nyilvánvaló, hogy ez egyáltalán nem tesz jelentős veszteséget a Német birodalom lakosaira nézve.

Azonban föl lehetne vetni a kérdést, hogy a Német birodalom egész lakosságára talán így áll a dolog, de speciálisan az ipari munkásosztályra nézve nem! Hiszen az imperialista gazdasági politikát az ipari munkásság körében éppen azzal igyekeztek népszerűvé tenni, hogy azt mondták, miszerint az ipari kivitel megszűnése óriási munkanélküliséget, nyomort és szenvedést zúdítana a német munkásosztályra. Vizsgáljuk meg a dolgot az ipari munkásosztály szempontjából.

Föltettük, hogy Németország kivitele teljesen megszűnnék, 6,3 milliárd M német iparcikk teljesen eladatlan maradna, illetve termelését teljesen abbahagynák. A német munkásosztály számára ez tekintélyes munkabervevesztést jelentene. Mivel a német ipari kivitelben igen sok a tömegárú*, talán nem tévedünk, ha átlag 20% munkabért

* A német ipari kivitel főcikkei:

	Millió M
Nyersvas	131
Sín	74
Drót	76
Vascsővek	84
Pléh	103
Rúdvas	205
Vasárúk, gépeken kívül	652
Gyapotárúk	446
Gyapjú árúk	271
Kátrányfestékek	142
Gépek és géprészek	680
	2764

Stat. Jahrbuch, 252. lap.

A német ipari kivitel oroszlánrésze vassfeldgármányokból áll, amelyek rendkívül magas organikus összetételű tőkével, kevés munkaerővel termeltek. Nagyobb munkamennyiség- csak a gépeknél tehető föl, bárha ott is a tömeg-termelés dívik. A textiliparban a munkabérrész tudvalevően nagyon kicsiny. Hogy a vasárúknál milyen rohamosan esik a munkabér a termék egységéhez képest, arra jellemző a következő példa. Az amerikai vasiparban esett munkabér egy tonna árú termelésénél:

	188	1901
a sínhengerlőkre	15 cent	1 cent
a dróthengerlőkre	212 „	12 „
a drótmelegítőkre	80 „	5 „

H. G. Heimann: *Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengetuerbe*. Stuttgart, 1914, 25. lap; idézi Hilferding: *Das Finanzkapital*, 221. lap.

veszünk fel: ez 1,26 milliárd munkabérvesztéséget jelentene a német 39 ipari munkásságra. A német ipari, kereskedelmi és forgalmi munkások (nem az összes keresők) száma az 1907. évi foglalkozási statisztika szerint volt: 10,159,346*. Mivel az ebben a foglalkozási ágban alkalmazott munkások száma Németországban rohamosan szaporodik (1895 és 1907 közt 7 millióról 10 millióra**): 1913-ban az ipari, kereskedelmi és forgalmi keresők számát legalább 12 millióra vehetjük föl. (A német betegsegélyző pénztáraknál 1912 végén 13,217.705 tag volt betegség ellen biztosítva, akikből csak igen kis hányadrész tartozik a mezőgazdasághoz.***) Ha az 1,26 milliárdra becsült munkabérvesztéséget a német ipari munkásságra egyenletesen elosztjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a német kivitel teljes megszűnése esetén minden német ipari munkás kb. évi 100 márka munkabérvesztéséget szenvedne, vagyis heti 2 márkát, ami semmiesetre sem olyan összeg, ami a német ipari munkásság megélhetését súlyosan veszélyeztethetné. Természetes, hogy az ipari kivitel megszűnése nemcsak a közvetlenül elvesztett munkabérrel rosszabbítaná a munkásság helyzetét, hanem az ipari tartaléksereg nagyarányú megszorodása a munkapiacot igen hátrányosan befolyásolná és a munkabérek általános csökkenését idézné elő. Azonban nem szabad elfeledni, hogy itt csak egy teljesen irreális föltételezés, a német kivitel teljes megszűnésének következményeiről van szó; másfelől pedig az imperializmus súlyos terheket ró a munkásosztályra. Mindkét dologra még visszatérünk.

Azt hisszük, hogy eddigi fejtegetéseink alapján bebizonyítottnak vehetjük első tételünket, hogy a kivitelnek megközelítőleg sincs olyan nagy gazdasági jelentősége, mint azt általában hiszik. Fölmerülhet azonban az ellenvetés, hogy ez talán 1913-ban még így áll, amde a fejlődés iránya az, hogy a kivitel évről-évre rohamosan növekszik, a kivitel fontossága rohamosan nő és így ami 1913-ra igaz lehet, tíz-húsz év múlva nem lesz igaz. Ezzel a nézettel már Sombart sikeresen szembeszállt és kimutatta, hogy a dolog éppen ellenkezőleg áll: a „kiviteli kvóta” (*Exportquote*) a német ipar jóformán minden ágában süllyedő irányzatot mutat. Sombart a következő adatokat közli:

A kiviteli többlet volt a statisztikailag fölvett vagy becsléssel kiszámított összes termelés százaléka†:

* *Stat. Jahrbuch*, 14. lap.

** U. o.

*** U. o. 370. lap.

†Sombart: *Die deutsche Volkswirtschaft im 19-ten Jahrhundert*, Volksausgabe, Berlin, 1913, Anlage 36, amely Rud. Meerwarth számításait tartalmazza és 371. lap, Sombart saját számításai.

	1880—85	1885—91	1892—94	1895—99	1900—904	1905—08
Kőszén	11·2	8·1	6·5	7·4	8·5	6·4
Cink	45·3	40·2	31·3	21·3	21·8	25·9
Gyapotárúk ...	14·4	13·9	13·3	10·8	11·9	—
Gyapjúárak ...	37·6	37·4	32·5	31—	33·9	—
	1880				1900	
Vasipar	29·3				7·8	
Bőripar	31·1				16·5	

Vegyipar: a munkások száma 1887—95 közt 60,5%-kal emelkedett, a kivitel mennyisége csak 38,2%-kal.

Gépipar: a munkások száma 1882—95 közt 6%-kal emelkedett, a kiviteli többlet ellenben 199%-kal csökkent.

Hogy mennyire csal sokszor a látszat, mennyire túlbecsülik a kivitel jelentőségét és mennyire nem értékelik kellően a belföldi fogyasztás óriási nagyságát, erre nézve legjobb példa az angol gyapjúipar statisztikája. Az angol posztót a világ minden részében megtaláljuk és az ember hajlandó azt hinni, hogy a termelésnek legalább fele kivitelre kerül: ezzel szemben Schulze-Gavernitz *Britischer Imperialismus* című munkájában közli a bradfordi kereskedelmi kamara adatait az angol gyapjúipar viszonyairól*:

Év	Anglia fogyasztása	Anglia kivitele gyapjú és kamgarn árúból	
	hazai és importált gyapjúból millió font sterling	millió font sterling	a fogyasztás %-a
1877	373	17·3	5
1882	356	17·9	5
1887	392	20·6	5
1892	467	18·5	4
1897	470	17·9	4
1902	513	14·2	3

Ha bármely ország egyes iparágában van mód a termelés és a kivitel arányáról pontos adatokra szert tenni, mindig azt találjuk, hogy az árúexport jelentősége sokkal kisebb, mint ezt általában vélik. Ennek természetes oka az, hogy a külkereskedelmi forgalom adatait havonta nagy nyilvánossággal közlik, az ipari termelés adatairól ellenben a legritkábban bírnak statisztikával és akkor is csak igen szűk körben ismerik azokat. Valószínű, hogy a kereskedelmi mérleg fontosságát annyira túlbecsülő merkantilista közgazdasági rendszernek hatása is megnyilvánul még mindig ebben a fölfogásban.

Ezekkel az adatokkal szemben az az ellenvetés merülhet föl, hogy ezek egyes iparágak kiragadott adatai, holott azt kellene bizonyítani, hogy az egész német közgazdaságra nézve kisebbedett

*Idézi: A Hofrichter: *Der englische Handelskrieg. Die Neue Zeit*, Jg. 33, Bd 1, 1910, 651. 1.

a kivitel jelentősége, csökkent a „kiviteli kvóta”. Ezt nem könnyű bizonyítani. Ha az export súlyviszonyait vizsgáljuk, nem tudjuk számbavenni, hogy újabban esetleg a kivitt súlyegységekben sokkal nagyobb munkamennyiség foglaltatik, tehát a kivitelnek egy súlyegysége közgazdaságilag nagyobb jelentőségű, mint régebben. Ha viszont az értékeket vesszük a számítás alapjául, kénytelenek vagyunk figyelmen kívül hagyni a javak árváltozását, különösen az utóbbi évtizedben föllépett nagy drágulást, ami a külkereskedelmi forgalom jelentőségét az utolsó évtizedben látszólag emeli, mert hisz a drágulás a külföldön fogyasztott áruk árát is arányosan emelte. A kivitelre került értékek szempontját véve figyelembe, kapjuk a következő táblázatot*:

A Német birodalom

	keresőinek száma (csak főfoglalkozás) a foglalkozás nélkü- liek nélkül	összes kivitele (<i>Spezialhandel</i> illetve <i>Besonde- rer Handel</i>) millió M	Esik egy keresőre M	Emelkedés %-a az 1880. évre vonatkoztatva
1880	17,300.000	2892,9 ¹	167	—
1882	17,632.008	3188 3 ¹	181	8
1890	19,100.000	3409,5 ²	168	0
1895	20,139.897	3424, 3 ²	170	2
1900	22,600.000	4611,5 ³	204	22
1905	25,100.000	5735,5 ⁴	222	36
1907	26,176.168	6846,2 ⁵	261	55
1910	27,700.000	7474,7 ⁵	270	60
1913	29,300.000	10096,0 ⁵	348	108

Az egy-egy keresőre eső kivitel évi összege, apró visszaeséseket számba nem véve, évről-évre emelkedik, ami azt bizonyítaná, hogy a kivitel jelentősége tényleg növekedőben van. Az emelkedés azonban nem rohamos, 1880-tól 1910-ig mindössze 103 M fejenként és évenként, vagyis harminc év alatt 62%. De nem szabad figyelmen kívül hagyni két rendkívül fontos körülményt; hogy harminc év alatt

* A kövér betűkből szedett évjázatokban a keresők számát a foglalkozási statisztikából közöljük teljes pontossággal: a többi évnél a keresők hozzávetőleges számát interpolációval számítottuk ki. A külkereskedelmi forgalom adatait a *Stat Jahrbuch* 11886, ²1896, ³⁻⁴1907, ⁵1911 és ⁶1914-es évfolyamaiból vettük. A külkereskedelmi forgalom adatai 1880 előtt csak megközelítő pontosságúak, mert az áruk értékét csak becslés útján állapítottuk meg; azóta a most használatos pontosabb árnyilatkozati rendszer és a szakértők évről-évre megújuló ármegállapítása divik. Az adatok eleinte a *Besonderer Handel*, később a *Spezialhandelre* vonatkoznak. Ilyen hosszú időszakra visszanyúló teljesen egységes statisztikával sajnos nem rendelkezünk ez eltérések azonban nem olyan jelentőségűek, hogy a számok nagysági rendjét megváltoztatnák: ez pedig elegendő pontosság a mi következtetéseink

a német keresők produktivitása, tehát a belső termelés értéke is rendkívül megnövekedett; hogy ezenfölül a termékek ára is most sokkal magasabb, mint 1880-ban volt. Úgy hogy az egész termeléshez képest a kivitelre kerülő rész ma sem több, mint akkor volt.

A termelés emelkedésére nézve pontos adatokkal nem rendelkezünk, mert Németországnak rendszeres termelési statisztikája nincs. Azonban néhány adat alkalmas a német termelés óriási emelkedésének bizonyítására.

Vegyük első sorban az alkalmazott gépek jelentőségére vonatkozó adatokat. A Poroszországban alkalmazásban levő gőzgépek lóereje volt*:

Év	Lóerő	Emelkedés %-a
1882	1,222.000	—
1895	2,358.000	93
1907	5,190.000	532

Ami Poroszországban áll, azt az egész Német birodalomra is általánosíthatjuk. Helfferich egy géplóerő munkáját 10 emberi munkaerő teljesítményével veszi egyenlőnek; ezen az alapon arra az eredményre jut, hogy a gőzgépek munkateljesítménye a Német birodalomban 1907-ben 28 millió ember munkáerejével volt több, mint 1895-ben, míg az összes keresők száma ebben az időközben 20 millióról csak 28-ra szaporodott. Pedig a gőzgépek mellett a petróleum, nyersolaj, gáz és vízierők által mozgatott gépek teljesítőképessége is óriási módon emelkedett. Hasonló emelkedést tapasztalunk a mezőgazdaságban alkalmazott gépek számánál is.

A gépeket használó gazdaságok száma volt**:

	1882	1907	Emelkedés %-a
Közönséges cséplőgépek	268.367	947.003	353
Gőzcséplőgépek	75.690	488.867	644
Vetőgépek	63.842	290.039	470
Kaszálógépek	19.634	301.325	1500
Gőzekék	836	2.995	357

Az alkalmazott gépek rohamos szaporodásán kívül, ami közvetve bizonyítja a Német birodalom termelésének rohamos emelkedését az utolsó néhány évtizedben, némely termelési ágban pontosabb adatokkal is rendelkezünk a termelés mennyiségére vonatkozólag. Az emelkedés százalékát összehasonlítjuk az egy keresőre eső kivitel emelkedésének százalékával.

* Karl Helfferich: *Deutschlands Volkswohlfahrt 1888-1913*. 23. lap.

** U. o. 53. lap.

Mezőgazdasági- és nyerscukor-termelés

	Évi átlag		Emelkedés	
	1883—87 egy hektáron	1903—12 q	abszolút száma	%-a
Búza	13·4	20·7	7·2	55
Rozs	10·—	17·8	7·8	78
Árpa	12·8	20·1	7·3	57
Zab	11·3	19·—	7·7	75
Széna	28·5	42·1	13·6	41
Burgonya	87·4	133·4	46·—	53
	1875—76	1910—11		
Nyerscukor termelés*	358 ezer t.	2590 ezer t.	2142	600

Néhány egyéb termelési ág**

	Időszak	Emelkedés %-a
Széntermelés mennyisége	1887—1911	208
Széntermelés pénzürtéke	„ „	400
Nyersvastermelés mennyisége	„ „	287
Nyersvastermelés értéke	„ „	422
Acéltermelés mennyisége	1886—1910	1335
Vasútak hossza	1885—1911	118
Szállítás tonnakiló méter	„ „	273
Személyszállítás km.	„ „	377
Külkereskedelmi forgalom értéke		
egy keresőre	1882—1913	100
Ugyanaz	1882—1910	52

Ha ezeket az adatokat végignézzük, nyilvánvaló lesz, hogy az egész német termelés az utóbbi 3 évtizedben nagyobb mértékben emelkedett, mint a kivitel, vagyis a kivitel jelentősége az egész német közgazdasághoz, minden egyes keresőhöz viszonyítva is bizonyára csökkent.

Fölmerülhet az a kérdés, hogy ha az egész kivitel jelentősége az utolsó évtizedekben nem is emelkedett, igen is állhat ez a német iparra; hiszen az utóbbi évtizedeket éppen a nagyarányú industrializálódás jellemzi; és a német-angol ellentétet és a most dúló világháborút is rendesen annak tulajdonítják, hogy a német ipar termékei kiszorítják az angol ipar termékeit a világpiacon. A következő táblázatban igyekeztünk megállapítani a német iparcikk-kivitel jelentőségét a német ipar egészére nézve. Ezért 1886-tól kezdve — tovább visszamenni nem tudtunk, mert a német statisztikai évkönyvek csak eddig visszamenőleg közlik a gyártmányokat (az élelmiszerektől elkülönítve) — közöljük az ipar-forgalmi keresők számát összehasonlítva a kivitt iparcikkek értékével.

* U. o. 57. lap.

** U. o. 62. lap.

lakosság számához arányítva sokkal nagyobb, mint a legimperialistább jellegű Németországé. Íme néhány állam statisztikája:

Németország	{ lakossága 1910-ben... ..	64·93 millió
	{ kivitele	7474·7 millió M
	{ esik egy lakosra	123— M
Svájc	{ lakossága 1910-ben... ..	3·76 millió
	{ kivitele	956·7 millió M
	{ esik egy lakosra	252— M
Belgium	{ lakossága 1910-ben... ..	7·42 millió
	{ kivitele	2726— millió M
	{ esik egy lakosra	376— M*

Vagyis a kis, nem imperialista Svájc kivitele fejenként kétszer akkora, Belgiumé pedig éppen háromszor akkora, mint a hatalmas Németországé. Ebből kitűnik föltevésünk irreális volta, miszerint Németország imperialista politikájának köszönheti kivitelének föllendülését. Bátran elmondhatjuk tehát, hogy Németország kivitele éppenséggel nem szűnnék meg akkor sem, ha imperialista politikájáról lemondana, sőt talán még számbavehető módon sem csökkenne.

Hogy a politikai és hatalmi szempontok mennyire nem fontosak az árukivitelnél, ez kitűnik akkor, ha a német kivitel azon országok szerint vizsgáljuk, ahová a kivitel irányul. Az 1913. évi 10.093 millió M-ra rúgó kivitelből fölve**:

	Millió M-t
Anglia	1438
Franciaország	789
Belgium	551
Oroszország	886
Olaszország	393
Összesen	4057 millió M.

Európába irányult a kivitelből 7677 millió M értékű; vagyis több mint a fele az antant országaiba irányult és az összes államok közül Anglia volt Németország árúinak legnagyobb vásárlója. Emellett még eladott Németország angol gyarmatokba és pedig:

	Millió M
Afrikai gyarmatokba	110
Ázsiai gyarmatokba	168
Amerikai gyarmatokba	63
Ausztráliai gyarmatokba	99
Összesen	440 millió M-t.

* Az adatok: *Stat. Jahrbuch 1914: Internationale Übersichten* 57. lap. Úgy Svájc mint Belgium kivitelénél csak a tényleges kivitel adatai vannak felvéve, nem az átviteléi.

** *Stat Jahrbuch*, 255. lap.

Úgy hogy Anglia összesen 1878 millió márkáért vásárolt Németországtól árúkat, összes kivitelének 19%-át. Mivel pedig a német és angol imperializmus közt már egy évtizede állandó a súrlódás és a feszültség, nyilvánvaló, hogy Németország nem fegyveres imperializmusa segítségével, hanem fegyveres imperializmusa ellenére tudott Angliának ennyi sok árút eladni. Vagyis a fegyveres imperializmus nem szükséges előfeltétele az árúexportnak.

III. A fegyverkezés költségei fölülműlják a kivitel tiszta hasznát.

Ezen tétel bizonyításánál visszatérünk arra a nyilvánvalóan helytelen, túlzott föltevésre, hogy Németország egész kivitele az imperializmus következménye, ámbár az előbbi fejezetben már bizonyítottuk, hogy a fegyveres imperializmus nem föltétele az árú-kivitelnek. Ha mégis az imperialisták álláspontjára helyezkedünk, a következő számadást eszközölhetjük:

Németország elvesztene az egész árúkivitel megszűnése folytán, ama biztosan túlzott feltevés alapján, hogy az eddig a külföld számára termelő ipari tőkét és munkaerőt semmi módon, még részben sem tudná hasznosítani, amint ezt az első fejezetben kimutattuk, 3,15 milliárd márkát. Evvel szemben volt a hadügyi kiadás 1913-ban nem kevesebb mint 2095 millió márka.* Így tehát a nagyon is túlzottan fölvetett esetleges veszteséget a hadikiadások majdnem elérik. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a német hadsereg békelétszáma 1914-re 800.646 ember volt**, nyolcszáz ezer élete virágjában, munkaképességének legmagasabb fokán álló férfi termelő-képessége veszett teljesen kárba a német közgazdaság részére, amit nagyon alacsonyan számítva, munkabért és profitot együtt évi 2400 márkára tehetünk személyenkint: ez szintén 1,9 milliárd M évi veszteséget jelent. A két tétel fölülhaladja a kivitel hasznát, még akkor is, ha föl tesszük, hogy a kivitel szünetelése folytán a munkaerőt teljesen kihasználni nem lehetne.

Ami speciálisan a német munkásság szempontját illeti, kiszámítottuk, hogy a német munkásság a kivitel megszűnése folytán körülbelül 1,2 milliárd M évi munkabérveszteséget szenvedne, ha a belföldön a termelést és fogyasztást nem sikerülne emelni. Ez minden munkásra évi 100, heti 2 M munkabérveszteséget jelentene. Evvel szemben áll a militarizmus költségeinek megtakarítása. A hadikiadások 1913-ban 2095 millió M-ra rúgtak; ezt fölosztva a 29,3 millió kereső közt, esik fejenkint 71 M. Mivel a Német birodalom

* *Stat. Jahrbuch* 1914, 351—53. lap.

** U. o. 343. lap.

adórendszere is erősen a fogyasztási adókra van fölépítve (vám, cukor, szesz fogyasztási adó), ez a számítás annál inkább reális, mert tudvalevő, hogy a fogyasztási adók terhét első sorban a városi fogyasztóközönség érzi.

De az imperializmus gazdaságpolitikája más oldalról is erősen sújtja az ipari munkásságot! Az imperialista gazdaságpolitikának egyik lényeges eleme a belső fogyasztópiac biztosítása a hazai termelők részére. Magas védővámok drágítják meg a külföldi behozatalt; a belföldön kartellek alakulnak a védővám kihasználására. Csak a termelésnek a belföldön a drága ár miatt el nem helyezhető része kerül külföldre, ahol a külföldi árnál sokkal olcsóbban, gyakran az önköltségen aluli áron dobják piacra. Vagyis a német és általában az imperialista államok iparcikkexportja a belföldi fogyasztás monopolisztikus megsarcolásán épül föl. Azt a munkabértöbbletet, amelyet a munkásság az export-indusztrializmus révén szerez, nemcsak a hadügyi kiadások folytán magas fogyasztási adók alakjában fizeti vissza, nemcsak két-három évi keresetét veszti el katonáskodása révén, hanem ezenfölül minden fogyasztási cikket túldrágán kell megfizetnie. Az export-indusztrializmus föltételezett hirtelen megszűnése — ami, ismételjük, egyáltalán nem következik az imperializmus megszűnéséből, amint ezt Belgium vagy Svájc példája mutatja — ugyan nagyobbarányú munkanélküliséggel járna, a föltételezett 1,2 milliárdnyi munkabérvesztés a munkásosztály nagyarányú munkanélküliségében nyilvánulna meg, azonban a katonai kiadások és a katonáskodás megszűnése, valamint az iparcikkek olcsóbbodása ezt a károsodást bőven kárpótolná.

IV. A tőke kivitel közgazdasági jelentősége.

Tőkeexport alatt értjük értékek kivitelét valamely idegen országba, de nem eladás, hanem jövedelmező elhelyezés céljából. A külföldön elhelyezett tőke hozadékát a tőkét exportáló állam polgárai élvezik. Csak ebben az esetben beszélünk tőke kivitelről; ha ellenben a tőkével együtt a tőke tulajdonosai is kivándorolnak az illető országba, akkor tőkevándorlásról szoktunk beszélni. A tőke kivitelnek két főformája van. A tőke kivitel történhet kölcsöntőke alakjában: államok, városok, vasutak kölcsönöket vesznek föl külföldön és ezért fix kamatot fizetnek; a kölcsönt adó tőkések megkapják a nekik járó kamatot, de az ország közgazdaságában közvetlenül befolyást nem nyernek. Az ilyenfajta kölcsönnél az imperialista politika inkább káros mint hasznos: az államok jobban szeretnek politikailag és katonailag gyengébb állam adósai lenni

mint hatalmasé. Ezért a kölcsönök fölvételénél a hatalmi szempontok csak kevéssé érvényesülnek.

A tőkekivitel második fontosabb fajtája, amidőn a tőkét nem kölcsöntőke, hanem közvetlenül termelőtőke alakjában helyezik el; vasutakat, kikötőket, vízműveket építenek, bányákat nyitnak, erdőségeket termelnek ki vele. Hogy a külföldi tőke ilyen vállalathoz foghasson valamely országban, ehhez a helyi kormányzat beleegyezése szükséges és ettől függ, hogy mely állambeli tőkécsoport jut hozzá ilyenforma vállalathoz. A kapitalista államok között fölmerülő külpolitikai súrlódások lényegében akörül forognak, hogy valamely nem-kapitalista államban melyiknek a tőkésai nyerjenek előjogokat termelő-tőkékük elhelyezésére. Így a Franciaország és Németország közti éles Marokkó-konfliktus rögtön elsimult, mihelyt a francia tőkésék bizonyos marokkói bányák kihasználását a német tőkének engedték át. A német-angol viszálynak is lényeges eleme a Bagdad-vasút volt. Míg az árúeladásnál a politikai erőnek semmi befolyása nincs, addig a tőkeelhelyezés lehetőségére az imperialisztikus fegyverkezésnek és az imperialista külpolitikának kétségtelenül nagy befolyása van, mert a gyenge „exotikus” államok annak a tőkécsoportnak kénytelenek adni a tőkeberuházási engedélyeket, amely mögött az ott leghatalmasabb, legbefolyásosabb államhatalom áll. A legnagyobb tőkésék ezen a ponton tényleg közvetlen érdekeltiséggel bírnak országuk imperialista és militarista politikájának fejlődésében.

Ez az érdekeltiség kettős: egyfelől az idegen államok területén létesített termelővállalatok sokkal magasabb profithányadot hoznak; hisz éppen ez a tőkeexport hajtóereje. Másfelől a belföldön akkumulált tőke kivitele megakadályozza a termelő üzemek szaporodását a belföldön és így megkönnyíti a kartelleknek, hogy a belföldön a magas kartellárakat főtartsák. Éppen ezért azt tapasztaljuk, hogy mindenütt az úgynevezett „nehéz ipar” tőkésai azok, akik az export-kapitalizmus és imperializmus lehangosabb szóvivői. De bármily nagy is a tőkekivitel jelentősége egyes nagytőkés kategóriák számára, az egész külföldön elhelyezett tőkéből származó jövedelem az egész nemzeti jövedelemhez képest igen csekély. A tőkekivitel szempontjából csak három imperialista állam jön számba: Anglia, Franciaország és Németország. Ezek közül Anglia a legrégebbi tőkét exportáló állam és nála van a külföldön elhelyezett tőkék kamatjának a legnagyobb jelentősége a nemzeti jövedelemben. Voltaképp itt erősen számba kellene venni azt, hogy az angol gyarmatok voltaképp Angliának tengerentúli részei és hogy az exportált

tőkével együtt a tőketulajdonosok egy része is a gyarmatokba költözik; mindezt azonban, noha számításunk javára szolgálna, elhanyagoljuk.

A következő három táblázat mutatja az export-tőkéből származó jövedelem jelentőségét az egész nemzeti jövedelemhez képest:

Anglia külföldön elhelyezett tőkéjének összege:

	Millió £
Giffen becslése szerint 1900-ban ¹	2500
Paish számítása szerint 1906/7-ben ¹	2700
Speyer szerint 1911-ben ²	3550
Sartorius szerint 1914-ben ³	3192
A külföldön elhelyezett tőke jövedelme Paish szerint 1906/7-ben 5,2% átlagos kamatozás mellett ¹	140
Anglia évi összes jövedelme Giffen szerint 1900-ban ⁴	1740
Chiozza-Money szerint	
1908-ban*	1840
A külföldön elhelyezett tőke jövedelme tehát az összes jövedelemnek kerekben csak	7,5%-a

A becslések ugyan némi ingadozásokat mutatnak; de éppen ezért különböző tudósok véleményét halmoztuk össze, hogy az eltérések mérete látható legyen. Még csak azt jegyezzük meg, hogy a külföldi tőkéből származó jövedelembecslések közül a legmagasabbat vettük föl, noha elméletünk bizonyítására tetszetősebb lett volna valamelyik alacsonyabb becslést venni föl. Sartorius például 1902-re csak 90 millió £-ra becsüli a külföldi tőkék hozadékából Angliába befolyó jövedelmet.⁵

Franciaország külföldön elhelyezett tőkéjének összege:

	Milliárd frank
Hivatalos becslés 1900-ban ⁶	30
Leroy-Beaulieu 1900-ban ⁶	34
Sartorius 1906-ben ⁶	40
Arndt 1914-ben ⁷	60
A külföldön elhelyezett tőke jövedelme 1905-ben Sartorius becslése szerint 4 ¹ / ₂ %-os kamatozással ⁶	1,8
Franciaország összes nemzeti jövedelme Leroy-Beaulieu szerint 1900 körül	24
Jelenleg körülbelül	35
A külföldön elhelyezett tőke jövedelme tehát az összes jövedelemnek kerek számban csak	5%-a

¹ Lásd Hilferding: *Das Finanzkapital*. 409. lap.

² Sartorius v. Waltershausen: *Deutsche und englische Volkswirtschaft* stb. *Zeitschrift für Politik* 1915. 1—2. füzet, 67. lap.

³ U. o.

⁴ Kunfi: *Az angol világbirodalom*. 36. lap.

⁵ Sartorius v. Waltershausen: *Kapitalanlage im Ausland*. Berlin 1907. 93. lap.

⁶ U. o. 98. lap.

⁷ Sartorius: *Das Auslandskapital während des Weltkriegs*. 48. lap.

Mivel Franciaország külföldön elhelyezett tőkéjének nagy része alacsony kamatozású kölcsöntőke, helyes alacsonyabb átlagos kamatozást fölvenni, mint Angliánál.

Németország külföldön elhelyezett tőkéjének összege:

	Milliárd M
Schmoller becslése 1892-ben ¹	10
Sartorius becslése 1906-ban ²	26
A külföldön elhelyezett tőke jövedelme 10 milliárd 6%-kal és 16 milliárd 4%-kal összesen ²	1,24
Németország évi tiszta jövedelme: Schmoller szerint ³	25
Ballod szerint ³	35
Helfferrich szerint ⁴	40
A külföldön elhelyezett tőke jövedelme tehát az összes jövedelemnek kerek számban csak	4%-a

Jól tudjuk, hogy mindezek a számok csekély pontosságúak; de annyi mégis kitűnik belőlük, hogy noha a külföldön elhelyezett tőkék mennyisége az utolsó évtizedekben rohamosan emelkedett, egyelőre még mindig igen kis szereppel bír az országok belső termeléséből származó jövedelemhez képest. Emellett számba kell venni, hogy bizonyos összegek itt kettősen szerepelnek. Németország ugyanis állandóan sok készpénz-kölcsönrel tartozott Franciaországnak, míg saját tőkéjét magasabb profit mellett közvetlenül termelő tőke alakjában külföldön igyekezett elhelyezni.

V. A tőkeexport káros az ország munkásságára.

A őkeexport hajtóereje a külföldön elérhető magasabb profitráta. A tőke exportja azt jelenti, hogy a belföldön annyival kevesebb tőke talál produktív elhelyezést. Ennek természetes következménye, hogy a munkásság munkaalkalma kisebb lesz, ami a munkabérek alakulására káros befolyással van. Amit az imperialista politika folytán esetleg nagyobbodó árúexporton keres a munkásság, azt sokszorosan elveszti azzal, hogy a tőke kimegy az országból. Míg az iparcikk-kivitel — mint ezt dolgozatunk elején kimutattuk — a belföldi fogyasztásnak csak kis hányadrésze, addig a tőkekivitel az újonnan akkumulált tőkéknek igen nagy részét, gyakran több mint felét kiviszi az országból. Így az 1904—1913. évtizedben a 19 németországi tőzsdén újonnan jegyzésre került értékek értéke volt⁵:

¹ Hilferding, i. m. 409. 1.

² Sartorius: *Kapitalanlage* stb. 103. lap.

³ Kunfi, i. m. 35. lap.

⁴ Helfferrich, i. m. 99. lap.

⁵ Sartorius: *Das Auslandskapital* stb. 42. lap.

	Milliárd M
Belföldi értékek	28,06
Külföldi értékek	15,75

Vagyis az összes újonnan akkumulált tőkének több mint egy harmada hagyta el az országot.

Még nagyobb az arány Angliánál: 1910—12-ben összesen kibocsájtottak 666,9 millió £-t. Ebből elhelyezést nyert⁶:

	Millió £
Belföldön	129
Angol gyarmatokon	229,8
Idegen országokban	308,1

Itt tehát az idegen országokba elvonuló tőke háromszor akkora, mint a belföldön elhelyezésre találó. Ilyenformán nem csoda, hogy 1912-ben 468 ezer ember vándorolt ki Angliából. A tőkének elvándorlása kevesbbíti a munkaalkalmat, leszorítja a munkabéretet, leszállítja a munkásság standardjét, megszükiti a belső piac fogyasztó-képességét és evvel megcsorbítja az egész úgynevezett középosztály jövedelmét is. A tőkeexport tehát kizárólag a nagytőkének hasznos, mert magasabb profitot szerez neki és mert megkönnyíti a kartellek fönmaradását, a belföld számára történő termelés szabályozását. A tőkekivitel megszűnése ugyan kisebbitené a nagytőkések jövedelmét, de kedvező hatással volna az összes dolgozó néposztályok megélhetésére. Nemcsak a munkaalkalom szaporodnék, de a belföldön elhelyezésre kerülő tőke fokozná a versenyt és megnehezitené a kartellek uzsoráját.

Fölmerülhetne itt az az ellenvetés, hogy ilyen nagy tőkemennyiségeket egyáltalán nem lehetne a belföldön semmikép sem elhelyezni. Ez az ellenvetés nem helytálló. A kapitalizmus ugyan nagyon fejlesztette a termelőerőket, de még távol van attól, hogy ennek határát elérte volna. Hogy csak néhány példát említsünk, Németországban még mindig százezerholdszám van mocsaras vidék, amelyet lecsapolással termőfölddé lehetne változtatni; vízierői megközelítőleg sincsenek kihasználva; csatorna- és vasútépítésre számtalan milliárdot lehetne hasznosan befektetni; mezőgazdaságának termelőképességét tetemesen lehetne fokozni. Hogy mennyire nincsenek még Németország termelőerői kihasználva, erre csak egyetlen példát hozunk föl. Ha Németország összes szenét, amely szénalakban kerül tüzre, előbb kokszolná és gáz illetve koksza alakjában tüzelné el, a mellékterméket pedig értékesitené, ez évente nem kevesebb mint 1,8 milliárd

⁶ U. o. 31. lap.

M bevéeltöbbletet jelentene, ami a mai tüzelési rendszer mellett teljesen kárbavész.* Köztudomású, hogy számtalan találmány nem kerül kihasználásra éppen azért, mert a tőke külföldön jobb elhelyezést talál.

A másik, komolyabb ellenvetés az, hogy a tőke kivitelre azért van szükség, mert az Európából exportált tőke segítségével lehet az idegen államokban bizonyos olyan nyersanyagok termelését biztosítani, amelyek Európa ipara számára nélkülözhetetlenek. Ilyenek a kaucsuk, különböző ércek és textiles nyersanyagok. Az imperialista fegyverkezést és hódító politikát is azzal szokták indokolni, hogy az idegen világrészekben csak úgy lehet termelést üzni, ha európai jogviszonyokat teremtenek. Tagadhatatlan, hogy ebben van némi igazság. Ha azonban átnézzük bármely imperialista állam behozatali statisztikáját, azt látjuk, hogy az exotikus államokból — olyan államokból, ahol nincsenek európai jogviszonyok — a behozatal elenyésző csekély; továbbá hogy ennek egy részét meg lehetne szerezni békés cserekereskedés révén és így nem szükséges hozzá az erőszakos gyarmatosítás; végül a technika mai fejlettsége mellett azt a kevés nyersanyagot, amit az ilyenféle országokból importálnak, több költséggel ugyan, de kétségtelenül lehetséges volna a civilizált államok területén is megtermelni. A hódító gyarmatpolitika révén nyert nyersanyagokból származó haszon az egész közgazdaság szempontjából semmiképp sem ér fel a fegyveres imperializmus terheivel.

Azt látjuk tehát mindezek alapján, hogy sem a külkereskedelmi forgalom, sem a tőkeexport megközelítőleg sem bír azzal a gazdasági jelentőséggel, mint hinni szokták és a fegyveres imperializmust gazdaságilag semmiképp sem igazolják. Ha ennek ellenére látjuk az imperialista fegyverkezés rohamos emelkedését nem csak a háború előtt, hanem sajnos a háború után is (Japán hatalmas flottaépítő-programmot állított föl, amelynek végrehajtása az 1917 és 1922 közti időszakban van tervbe véve; az Unió most készül militarizmusának nagyarányú fejlesztésére), úgy kutatni kellene ennek a jelenségnek igazi okait, mert azt bebizonyítottuk, hogy az ország közgazdasági érdeke egyáltalán nem teszi szükségessé. A fegyveres imperializmus igazi hajtóerőinek föltárására most nem

* Heinrich Lux: *Die Regelung der Kohlenverbrennung. Sozialistische Monatshefte*, 1915. 17. szám, 890. lap. Szerinte, ha egy tonna kőszén ára 10 M, úgy a belőle készült kőszé 12,55, a gázé 6,50, kátrányé 1, ammóniáké 2,43, benzolé 088, összesen 22,96 M. Minthogy Németországban 1913-ban 140 millió tonna kőszénét égették el kőszólás nélkül, a fönt említett összeg könnyen kiadódik.

alkalmas az idő. Csak jelezni akarjuk, hogy részben remanens, gazdasági alapjukat immár elvesztett ideológiák, részben a hadsereg-szállítók kicsiny de nagyhatalmú csoportjának profitérdeke, főleg pedig a modern kapitalizmus osztálytagozódásából folyó belső szükségletek tartják fenn és erősítik a fegyveres imperializmus mai rendszerét.

Végül még csak azt óhajtjuk esetleges félreértések megelőzésére megjegyezni, hogy amidőn igyekeztünk a külkereskedelmi forgalom jelentőségét a tényleges állapotnak megfelelően redukálni, távol állt tőlünk a szándék, hogy evvel az államok elzárkózásának csináljunk propagandát. Mi jól tudjuk, hogy a külkereskedelmi forgalom teszi lehetővé, hogy számos árút ott termeljenek, ahol az a legkisebb munkával lehetséges, tehát gyarapítja az egész emberiség munkájának eredményét. De ez a gyarapodás meg sem közelíti a veszteséget, amit az állítólag a külkereskedelem védelmére szükséges fegyveres imperializmus az emberiségnek okoz.